

УДК 94(477) “1941/1944”

*Галина СТАРОДУБЕЦЬ, Богдан ЯКИМОВИЧ***ОБРАЗ “СВОГО” ТА “ЧУЖОГО” В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПАМ’ЯТІ УКРАЇНЦІВ
(НА ПРИКЛАДІ БАНДЕРІВСЬКОГО РУХУ ПЕРІОДУ
ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ)**

Проаналізовано особливості формування національної історичної пам’яті українського народу. Висвітлено специфіку діяльності ОУН(б) упродовж 1941–1944 рр. із погляду використання нею в теорії та на практиці антиномій “свій–чужий”.

Ключові слова: історична пам’ять, національна пам’ять, бандерівський рух, ОУН, національно-визвольний рух.

Одна з важливих тем сучасного наукового дискурсу, учасниками якого є не тільки вітчизняні, але й іноземні вчені, – історична пам’ять та її вплив на формування національної свідомості. Оригінальні підходи щодо визначення есенційності поняття “історична пам’ять” знаходимо в роботах Н. Яковенко¹, Ю. Зерній², Ж. Тощенко³, В. Полянського⁴ та багатьох інших.

У вузькому розумінні дослідники виділяють кілька рівнів історичної пам’яті: *загальноетнічний* (національний), *локальний* (окремі етнічні групи) й *особистісний*. Потенційно важливим об’єднавчим чинником процесу творення Української держави виступає національна пам’ять, яку можна здефініціювати як сфокусовану свідомість нації, що акумулювала в собі найзначиміші події минулого, які, як правило, персоніфіковані та покликані об’єднати націю. Історична колективна пам’ять мобілізує національну свідомість, сприяє вихованню в її носіїв почуття співпричетності і до свого історичного минулого, і до творення нової дійсності. Як слушно зауважує О. Сухомлинов, “самоідентифікація покоління відбувається через вироблення концептуально сформованого ставлення до історичного минулого. Кожне покоління нації історично себе самоусвідомлює. Отже, духовним надбанням етносу, складовою його національної самосвідомості є національно-історична

¹ Яковенко Н. Нова доба – нові підручники. Про потребу дискусії над підручниками з історії України [Електронний ресурс] / Н. Яковенко. – Режим доступу: <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/yakovenko.rtf>.

² Зерній Ю. Історична пам’ять як об’єкт державної політики / Ю. Зерній // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1(2). – С. 71–76.

³ Тощенко Ж. Историческое сознание и историческая память. Анализ современного состояния [Электронный ресурс] / Ж. Тощенко. – Режим доступа: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/JOURNAL/newhist/himem.htm>.

⁴ Полянский В. Историческая память в этническом самосознании народов / В. Полянский // Социс. – 1999. – № 3.

пам’ять. Вона містить у собі й знання про події, традиції, ідеї, теорії – все те, за допомогою чого народ (етнічна спільнота) усвідомлює своє минуле, – і його ставлення до цього історичного багатства. У сукупності ці знання й оцінні ставлення стають мотивацією поведінки етносу в суспільному житті⁵.

Складність українських реалій полягає в тому, що наше суспільство, по-перше, не є мононаціональним, тому єдиної матриці національної пам’яті априорі не може мати. По-друге, впродовж кількох віків воно перебувало по різні боки державних кордонів і його свідомість формувалася в рамках неукраїнської імперської (російської чи австро-угорської) колективної пам’яті. Ця різниця настільки відчутна, що дає підстави, на думку вітчизняних вчених, “вести мову навіть про певний цивілізаційний розкол українства в широкому розумінні цього слова”⁶. По-третє, глибокий відбиток у свідомості населення України залишила радянська система. Через її тотальний вплив “сучасна постсоветська Україна стала полем битви між двома версіями української історії: советською та українською традиційною”⁷. Події кінця 2013–2014 рр. показали, наскільки жорстка і принципово важлива перемога в цій боротьбі. Імперсько-російська пропагандивна машина на популяризацію ідей “русского міра”, “православного єдінства”, що, по суті, ніщо інше, як модернізовані версії традиційних, “затертих до дірок” ідеологічних кліше російської та радянської імперій, витрачає величезні кошти, аби зусиллями кількатисячної маси їх ретрансляторів сформувані і нав’язати радянську версію історичної пам’яті не лише в російському, але й українському соціумах.

Наведені приклади, на жаль, – це не вичерпні чинники, які детермінували суспільні, культурні, мовні й історичні конфлікти, наявні в сучасній Україні. Їх існування цілком об’єктивне і є наслідком закономірної появи суспільних запитів на формування *колективної/національної* історичної пам’яті як однієї з форм національного захисту в умовах відкритості раніше замкнених геополітичних просторів.

Французький вчений Жорж Мінк звертає увагу на активізацію останнім часом “ігор з пам’яттю”, причому не лише в наукових текстах, а й у житті. Він зауважує, що “поруч з інтенсивними процесами примирення другої половини ХХ століття саме смисли, що стосуються пам’яті, становлять проблему для суспільних наук. Смисли, що більше пов’язані з бажанням таврувати, дискредитувати супротивника, здійснити перегляд історичних матеріалів, змінюючи в них вердикт, грати на конфліктному минулому в сьгоднішніх політичних змаганнях”⁸. У цьому контексті Україна не виняток, швидше навпаки – активний учасник такого процесу. В умовах перманентної політичної кризи вітчизняний політикум активно експлуатує “больові точки” національної пам’яті (суперечливі історичні постаті, повстанський рух ХХ ст., діяльність ОУН і УПА тощо) для одержання короткотривалих політичних

⁵ Сухомлинов О. Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему / О. Сухомлинов. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток Лтд”, 2008. – С. 10.

⁶ Світленко С. Українська історична свідомість у контексті етнопонаціонального поступу / С. Світленко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 20. – С. 445.

⁷ Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї / Я. Грицак. – Київ: Критика, 2004. – С. 17.

⁸ Мінк Ж. Геополітика, примирення та ігри з минулим: на шляху до нової пояснювальної парадигми колективної пам’яті / Ж. Мінк // Україна модерна (Пам’ять як поле змагань). – Київ, 2009. – Ч. 15(4). – С. 63–64.

дивідендів. Український варіант “дуалізму колективних уявлень про минуле ґрунтується не на територіальному, мовному або етнічному поділах, а передусім на ідеологічному протиборстві двох принципово відмінних моделей громадянської ідентичності й, відповідно, різних проєкцій минулого: національно-демократичної та постколоніально-радянської”⁹. На жаль, це не тільки не сприяє формуванню єдиної матриці національної пам’яті, але й руйнує ті слабкі “лінії стику”, які вдалося маркувати, зокрема зусиллями науковців, упродовж останніх десятиліть.

Дуалізм історичної пам’яті виразно виявляється на рівні суспільної свідомості східного та західного регіонів України. Час доказав, що одна з причин військово-політичного конфлікту на Сході нашої держави – ігнорування впродовж 23 років із боку центральної влади проблеми “перетворення колонії «Україна» на Сході України в державу «Україна» шляхом очищення від усіх елементів, що імітуючи проукраїнські погляди, намагаються підняти питання існування українства до меж абorigенів у резервації”¹⁰. Відсутність загальнонаціональної ідеї (усвідомленої, об’єднавчої та примирювальної, на тлі проведення глибоких економічних реформ і підвищення добробуту громадян) українського державотворення стала своєрідним бікфордівим шнуром, котрий тлів 23 роки, досягнувши врешті-решт точки біфуркації на зламі 2013–2014 рр.

У контексті сказаного, для сучасних суспільствознавців важливо системно й об’єктивно дослідити глибинні пласти локальної історії через призму їх проєкції на загальнонаціональне тло.

Без сумніву, одна з найбільш контroversійних проблем, що лежить на лінії розколу вітчизняного суспільства на Схід та Захід і належить до т. зв. “больових точок історії”, які час до часу дають про себе знати у відносинах України з Росією та Польщею, – це тема Української повстанської армії (УПА) та Організації українських націоналістів (ОУН), зокрема її бандерівського крила, в роки Другої світової війни. Аналіз діяльності ОУН із погляду використання нею антиномією “свій–чужий” у теорії та на практиці впродовж 1941–1944 рр., є предметом нашої наукової розвідки.

Стратегічна мета обох відламів ОУН (мельниківського та бандерівського) була чітко сформульована й озвучена в їх програмних документах на початку 1941 р. – боротьба за побудову незалежної Української держави. Тому мобілізація західноукраїнського населення на боротьбу розроблення задля досягнення високої мети – одне з найважливіших завдань, яке ставили перед собою оунівці. Забезпечення цього процесу було неможливим без розробки його ідеологічного підґрунтя, викладеного в концентрованій формі гасел, доступних для сприйняття та розуміння пересічних громадян.

Аналіз значного пласту політичної публіцистики, програмних документів, пропагандистських та “ідеологічно-вишкільних” матеріалів ОУН(б) дає підстави зробити висновок, що основним аргументом на користь необхідності створення єдиного фронту українського народу в боротьбі за свою незалежність виступала наявність важливого інтегративного чинника – національної пам’яті. Відчуття такої

⁹ *Симоненко І.* Особливості структури історичної пам’яті українського народу та шляхи формування національного історичного нарративу / І. Симоненко // *Стратегічні пріоритети.* – 2009. – № 1(10). – С. 51.

¹⁰ *Федорчук С.* Демонтаж лицемірства: статті / С. Федорчук. – Київ: Смолоскип, 2012. – С. 52–53.

“спільності” оунівці цілеспрямовано культивували за допомогою використання різних форм та засобів впливу на суспільну свідомість.

У фондах вітчизняних архівів зберігається значна кількість т. зв. “вишкільних матеріалів”, покладених в основу навчальних програм різних політичних вишкільних організацій, організовуваних націоналістичним підпіллям на теренах повстанського запілля. Наприклад, учасники одного із семінарів повинні були прослухати курс з історії України, що охоплював розділи: “княжа доба”, “причини упадку”, “козаччина”, “формування української нації”, “доба Відродження”, “географія”, “визвольні змагання 1917–1920 рр.”, “під польською займанщиною”¹¹. Завдання політвиховників низових ланок оунівського підпілля полягало в тому, щоб до кожного члена та прихильника організації донести суть ідеї творення української нації та Української держави. Згідно з інструкцією керівникам політичних відділів “виклади про це мусили доказати, що боротьба за збереження національних форм була боротьбою проти фізичного винищення і поневолення. Збереження і розбудова національної культури в широкому розумінні цього слова – передумова для удержання народу у власних організованих формах. ... Обороняємо націю, бо знищення її означає живучість і вагу в історії”¹². Отже, долучення до процесу конструювання історичної пам’яті українців націоналісти вважали одним з основних завдань своєї організації.

Апелюючи до національної самосвідомості українців, оунівці активно використовували такі ідентифікаційні маркери, як: атрибути політичної влади – “Тризуб з мечем як відзнака Організації, прапор чорної та червоної краски”; традиційні свята – “Свято Соборності 22 січня, Свято Героїв Революції 23 травня і день боротьби 31 серпня”¹³; релігійні символи – насипання символічних могил, організацію хресних ходів тощо.

Паралельно з процесом ініціалізації власної національної ідентичності, тобто образу “свого”, оунівці опосередковано проводили ідентифікацію тих, хто, за словами Г. Касьянова, “мав бути виведений за рамки «своєї» уявленої спільноти. Формування образу етнічного чи культурного Іншого стало невід’ємною частиною ... політичної мобілізації” населення краю¹⁴. В основу формування політико-ідеологічного інструментарію, який використовували бандерівці з метою залучати українців до національно-визвольної боротьби, було покладено використання архетипної бінарної антиномії “свій–чужий” як критерію оцінки свого сусіда й об’єктивних реалій. Потрібно зауважити, що до середини 1943 р. у теорії та практиці ОУН(б) спостерігалось домінування відверто негативного трактування образу своїх сусідів. Тобто їх розглядали не стільки як “інших”, скільки як “чужих”, ворожих українській нації та її прагненню побудувати власну державу. Це й не дивно – ідеологія ОУН, особливо її радикального крила, до III Надзвичайного Збору,

¹¹ Державний архів у Рівненській області (далі – ДАРО). – Ф. Р-30. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 24.

¹² Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 354. – Арк. 157.

¹³ ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. – Б. м., 1955. – С. 44.

¹⁴ Образ Іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації: матеріали Міжн. наук. конф., (Київ, 15–16 грудня 2005 р.) / [упоряд. і наук. ред. Г. Касьянов]. – Київ, 2008. – С. 15.

попри особистісні конфлікти¹⁵, ґрунтувалася переважно на засадах інтегрального (“чинного”) націоналізму Д. Донцова¹⁶.

Насамперед схематичний образ “чужого” було зафіксовано в офіційних документах ОУН(б). Згодом відбулася його екстраполяція на громадську думку західноукраїнського регіону через використання різних засобів її формування. Основні програмні засади бандерівської ОУН були викладені в постановках ІІ (Краківського) Великого Збору (квітень 1941 р.). У них, зокрема, зазначається, що “визвольно-революційну боротьбу ... веда ОУН, спираючись на власні сили українського народу, відкинувши в принципі орієнтацію на чужі сили, а зокрема на **історичних ворогів** українського народу” [виділення наше – Авт.]¹⁷. Документ не зазначає, що “вороги України” визначалися за національною ознакою, радше за політичною належністю. Серед основних – СРСР, або “Москва” в широкому значенні цього слова – Російська імперія як така. Потім – Польща та Румунія, які окупували українські землі. Негативне ставлення до євреїв визначається не стільки їх національністю, скільки особливостями політичної діяльності: “Жиди в ССРСР є найвідданішою підпорою пануючого більшовицького режиму та авангардом московського імперіалізму в Україні”¹⁸. Згодом в ухвалах ІІ та ІІІ Конференцій (1942, 1943), ІІІ Надзвичайного Великого Збору ОУН до ворогів української державності зараховано й фашистську Німеччину (“Берлін”).

Чіткі акценти в розмежуванні простору на “своїх” і “чужих” було розставлено у відомій бандерівській летючці, поширеній у червні 1942 р. на теренах Волині та Полісся, “Партизанщина і наше ставлення до неї”. Її автори намагалися аргументувати своє негативне ставлення до процесу розгортання партизанської збройної антифашистської боротьби, використовуючи прийом протиставлення “себе” й “інших”. На їх глибоке переконання, “партизани – це агенти Сталіна і Сікорського, які хотіли охоронити – один московське, другий польське населення від німецької відплати. Вони хотіли, щоб якраз ми – українці, платили рахунки за прорахунки їхніх земляків. Саме завдяки політиці Росії і Польщі німці мають можливість вдаватися до масових репресій, спалення сіл, розстрілів цивільного населення”¹⁹. Як бачимо з тексту документа, бандерівці вживають займенник “ми” для позначення збірної назви “своїх” – українців, на протизага “чужим” – росіянам та полякам, які, хоча і є земляками, але позиціонуються як частина інородного, неукраїнського, тіла (в сенсі суспільства). В оунівських документах агітаційно-пропагандивного спрямування бачимо постійне апелювання до національної самосвідомості українців через опертя на історичні та мовні референції. Насамперед йдеться про спільні трагічні й героїчні сторінки української історії: Хмельниччину, революційні події 1917–1921 рр., “пацифікацію”, процеси ополячення чи зросійщення тощо. Такі події, на думку націоналістів, повинні були виступати основними “націеоб’єднавчими подразниками”.

Військово-політичні реалії прикінцевого періоду війни спонукали керівництво ОУН(б) до пошуку нового образу “чужого” або, принаймні, до його кореляції. Так, на початку 1945 р. в одній з інструкцій пропагандистам звертали увагу на

¹⁵ Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки: нариси інтелектуальної історії) / [наук. ред. Я. Грицак] / О. Зайцев. – Київ: Критика, 2013. – С. 170–172.

¹⁶ Там само. – С. 189–203.

¹⁷ Там само. – С. 25.

¹⁸ ОУН в світлі постанов Великих Зборів ... – С. 36.

¹⁹ ДАРО. – Ф. Р-30. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 55–56.

те, щоб “не вживати в масовій усній пропаганді назв: російський чи московський імперіалізм, Росія чи Москва, щоб не мобілізувати проти нашого визвольного руху широкий загал росіян. Уживати назви: большевицький, червоний, сталінський імперіалізм, терор НКВД, партія, кремлівські вельможі”²⁰. Така позиція відображена і в роботах тогочасних теоретиків бандерівського руху. Зокрема Д. Шанхай (Й. Позичанюк) вважав, що від 1943 р. ставлення українського визвольного руху до росіян і Росії вирішальне в майбутній боротьбі ОУН і УПА. Він наголошував, що “ми переслідуюмо мету не конструктивну щодо російського народу, а деструктивну щодо московської імперії, в розвалі якої російський народ мусить відіграти свою історичну роль”²¹. Так, бандерівці намагалися лінію розмежування “своїх” і ворожих змістити винятково в політико-ідеологічну площину, стараючись максимально нейтралізувати національний аспект. Реалії засвідчили, що це їм не зовсім вдавалося, принаймні щодо поляків.

Щоби відстоювати власну національну ідентичність, бандерівці широко використовували формулювання, які містили заперечення іншої ідентичності, конструюючи класичну проєкцію: не “ми” створюємо проблему, а “вони”. Це найяскравіше виявилось під час Волинської трагедії (весна–літо 1943 р.), коли провину за розв’язання українсько-польського збройного протистояння українська сторона (як, до речі, й польська) намагалася повністю перекласти на опонентів. Так, у розповсюдженій 18 травня 1943 р. відозві крайового проводу ОУН на Північно-Західних українських землях (ПЗУЗ) уся відповідальність за загострення міжнаціонального конфлікту на Волині покладалася на поляків. У ній містився такий заклик до польського населення: “Пам’ятайте, якщо польська громадськість не вплине на тих, котрі пішли в адміністрацію, поліцію та інші установи з тим, щоб вони їх полишили, то гнів українського народу виллється на тих поляків, які мешкають на українських землях. Кожне наше спалене село, кожна наша жертва, що будуть з вашої вини, відіб’ються на вас... Поляки! Опам’ятайтеся! Повертайтеся додому”²².

Криваве українсько-польське протистояння весни–літа 1943 р. знайшло виправдання в середовищі ОУН(б). Його причину вони пояснювали антиукраїнською політикою польської влади, яка для українців Волині та Галичини була окупаційною з усіма відповідними атрибутами: репресивним поліцейним апаратом, окатоличенням, насадженням польської мови, культури тощо. Оунівці намагалися використати негативний образ поляка-гнобителя, котрий впродовж віків глибоко закарбувався в історичній пам’яті українця, особливо галичанина і волиняка. Дуже пам’ятними були найближчі події міжвоєнного часу – вони стали періодом невсипущої боротьби за Українську державу серед нестатків, переслідувань, щоденного непомітного героїзму і надзвичайних жертв. Незважаючи ні на що, польська влада не змогла захитати вірності українського населення українській державності, ані

²⁰ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3836. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 52.

²¹ Шанхай Д. Тактика щодо російського народу / Д. Шанхай // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: В-во “Літопис УПА”, 1980. – Т. 8: Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга перша: 1944–1945 [відп. ред. С. Штендера]. – С. 206.

²² Іллюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.) / І. Іллюшин. – Київ, 2009. – С. 242.

зламати української активності й організованості²³. Тому поляка не розглядали як “іншого”, а виключно як “чужого”, тобто ворога, тому будь-який вияв жорстокості проти нього мав виправдання. Як слушно зауважує польський дослідник, “у випадку оцінки антипольської акції УПА ми маємо до діла з глибоким польсько-українським конфліктом пам’яті”²⁴.

Усе ж треба відзначити, на наш погляд, такі моменти. У течці летючок Архіву Закордонного Представництва Української Головної Визвольної Ради історик Т. Гунчак зі США віднайшов Комунікат Проводу ОУН(б), датований жовтнем 1943 р. Ось витяг із цього документа:

“Як по одному, так і по другому, польському й українському, боці, знайшлися елементи, що дали себе впрягти свідомо чи несвідомо до чужого воза [Москви і Берліна – *Авт.*], і виконували роботу, що крім шкоди до національних інтересів власних народів, нічого іншого принести не може.

Провід ОУН самостійників-державників заявляє:

ОУН самостійників-державників неодноразово в своїх офіційних публікаціях займала становище до польського населення на українських землях та до українсько-польських відносин взагалі і своє негативне становище до тих форм боротьби, що їх згадані події виявляють.

Ні український нарід, ні Організація нічого спільного з тими масовими убивствами не мають.

Польсько-українська різня лежить сьогодні в інтересі Німеччини, а в першу чергу – в інтересі большевицької Москви, яка шляхом взаємного фізичного винищення українців і поляків змагає до легшого поневолення обох народів та заволодіння їхніми землями.

Провід ОУН самостійників-державників осуджує акти взаємних масових убивств, звідки вони не походили б, і зважає все українське громадянство бути чутким на ворожу інспірацію та дотриматись постави, яку диктує інтерес національно-визвольних змагань українського народу.

Зразом Провід ОУН самостійників-державників апелює до польського населення здержатись від усяких форм протиукраїнських виступів та чинно їм протиставитися. Усі самочинні акти терору, звідки вони не виходили б, Провід ОУН самостійників-державників уважатиме чужою агентурною роботою і буде їх різко поборювати”²⁵.

На жаль, важко відшукати аналогічний документ від лондонського еміграційного уряду генерала Сікорського чи Головного командування Армії Крайової. Разом із тим звіти командира АК генерала Т. Коморовського підтверджують, що керівництво ОУН і УПА та особисто Р. Шухевич стояли осторонь акцій геноциду проти поляків²⁶.

До слова, активна польсько-українська дискусія з цієї проблеми досі не закінчена, що свідчить про її надзвичайну складність та неодноримність.

²³ Про це детальніше див.: *Якимович Б.* Україна та українці: події далекі і близькі. Вибрані праці / Б. Якимович. – Львів, 2014. – С. 77–85.

²⁴ *Мотика Г.* Друга світова війна в польсько-українських історичних дискусіях // *Україна модерна* (Пам’ять як поле змагань). – Київ, 2009. – Ч. 15(4). – С. 135.

²⁵ *Якимович Б.* Роман Шухевич – стратег і тактик повстанської війни // *Якимович Б.* Україна та українці: події далекі і близькі. Вибрані праці. – Львів, 2014. – С. 495.

²⁶ Там само. – С. 495–496.

Якщо конструювання рефлексії за схемою “свої” – “чужі” відбувається щодо елементів, що стоять по різні сторони національно-етнічного чи політичного маркування, то цьому можна знайти цілком логічне виправдання. Зокрема в досліджуваний період беззаперечним фактом є те, що відкритими ворогами української державності виступали СРСР, нацистська Німеччина, Польща, кожна з яких переслідувала власні цілі. Однак до категорії “чужих” бандерівці зараховували т. зв. “політичних опортуністів”, тобто членів інших політичних партій, серед яких були колишні соратники – ОУН(м). Уперше на офіційному рівні про це йшлося на II Великому Зборі ОУН (квітень 1941 р.). Серед підсумкових документів, прийнятих на цьому форумі, знаходимо т. зв. Постанови у справі диверсії А. Мельника, в 17 пунктах яких міститься звинувачення політичних опонентів у нелегітимності Організації українських націоналістів під його керівництвом та зраді її членів націоналістичному руху.

Конфлікт, який ініціювала частина керівної верхівки націоналістів після вбивства сталінським режимом Є. Коновальця, наніс непоправної шкоди національно-визвольному руху загалом і здетонував розкол західноукраїнського політикуму на “мельниківців” та “бандерівців”, що супроводжувався хвилею безглузвих обопільних звинувачень і людських жертв. Він сприяв дезорганізації пересічного українця, який, не розуміючи тонкощів політичних інтриг, щиро дивувався тому, чого його сусід чи односелець ставав ворогом Української держави, бо був прихильником мельниківського чи бульбівського руху. Назагал це ослаблювало національно-державницький український рух у цілому, свідчило про політичну незрілість провідників.

Особливо яскравим прикладом зовнішнього вияву такого конфлікту стали події 6 липня 1943 р. в Антоновецькому лісі на Крем’яччині. Того дня сотні під команду “Енея” оточили й обеззброїли табір “Хрона”. Спосіб проведення акції засвідчив, що її мета полягала не стільки у прагненні об’єднати всі повстанські сили краю в єдину УПА, скільки ліквідувати опір тих збройних загонів, які не контролювала ОУН(б). У звіті курінного УПА “Крука” повідомляється про те, що того дня “відділ К. і Ч. («Крука» і «Черника») за наказом Команди УПА роззброїв монархічний дикий відділ мельниківців, що оперували в Крем’яччині під назвою «Український Партизанський Відділ ч. 22». Майже всі старшини та стрільці УПА без спротиву зложили зброю і підпорядкувалися УПА”²⁷. Така тактика поведінки з політичними опонентами для бандерівців була цілком звичною. Опонентів вони трактували не як соратників по національно-визвольній боротьбі, а як ворогів. Тому, як слушно зазначає Я. Грицак, жорсткий конфлікт був спричинений не так принциповими незгодами, як відмінностями в тактиці, часто-густо особистими амбіціями лідерів та їхнім бажанням однопартійно – а чи й одноосібно – керувати всім рухом²⁸. Правда, коли йшлося про загальнонародну повстанську армію, до якої входили б не лише оунівці, а й безпартійні чи представники інших державницьких партій, то об’єднання всіх збройних підрозділів під єдине командування мало таки свою залізну логіку, а безпосереднім творцем і реалізатором цієї ідеї був Р. Шухевич.

²⁷ Стародубець Г. ОУН(б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (1941–1943 рр.) / Г. Стародубець. – Тернопіль, 2002. – С. 118.

²⁸ Грицак Я. Страсті за націоналізмом ... – С. 105.

Отже, аналіз теорії та практики основних засад бандерівського руху періоду Другої світової війни дає підстави стверджувати, що, крім збройних методів боротьби, націоналісти широко застосовували ідеологічні. Творцями їхньої політико-ідеологічної тактики найбільш затребуваною виявилася тема конфлікту, домінантою якої був образ “чужого” – поляка-гнобителя, більшовика-імперіаліста, українця-опортуніста. Використання рефлексивної моделі “свої” – “чужі” зумовило деструктивну поведінку людей, провокуючи силовий варіант вирішення гострого суспільного конфлікту.

Наприкінці варто зазначити, що через особливості історичного розвитку нашої держави, її окремі регіони були епіцентрами різних конфліктів, чи, за висловом Жоржа Мінка, “запасами пам’яті”. На жаль, політичне керівництво незалежної України не знайшло в собі сили вийти за рамки постколоніального мислення, піднятися до рівня державних діячів і не допустити, щоб ці запаси використовували політичні авантюристи з метою збурювання громадянського суспільства. Методична експлуатація різного штибу політиканами психологічної антитези “свій–чужий” (“жителі Донбасу” – “западенці-бандерівці”) призвела до появи нового феномена – “мови ненависті”. Її активне використання в засобах масової інформації, підсилюване ззовні Росією в інформаційній війні проти України, призвело до загострення національної, етнічної, релігійної ворожнечі аж до військово-політичного протистояння в межах українського суспільства. Тому проблема “свій–чужий” на тлі розгортання російсько-української, або, за висловом нашого Президента Петра Порошенка – Вітчизняної війни 2014 р., актуалізується. Як ніколи важливо звести до мінімуму ступінь відторгнення, несприйняття “чужого” в особі співгромадянина України. Тільки за такої умови нам вдасться збудувати демократичну державу, в якій різні сторони минулих конфліктів виявлятимуть лояльність один до одного, а “запаси пам’яті” стануть хай і важливими, важкими, та все ж лише історичними подіями.

Galina Starodubets, Bohdan Yakymovych. The images of “one’s own” and “other” in the national memory of Ukrainians (the case of Bandera movement in the period of World War II)

The article examines peculiarities of forming the national historical memory of Ukrainian people. Using the antinomy “one’s own” and “other” it analyses specifics of the activity of the OUN-B in 1941–1944.

Key words: historical memory, national memory, Banderite movement, the OUN, national liberation movement.

Галина Стародубець, Богдан Якимович. Образ “своего” и “чужого” в национальной памяти украинцев (на примере бандеровского движения периода Второй мировой войны)

Анализируются особенности формирования национальной исторической памяти украинского народа. Показана специфика деятельности ОУН(б) на протяжении 1941–1944 годов с точки зрения использования Организацией в теории и практике антиномий “свой–чужой”.

Ключевые слова: историческая память, национальная память, бандеровское движение, ОУН, национально-освободительное движение.